

– adott, kényes személyi vonzatú helyeken – szövegkurtításra vonatkozó igényekkel.

*

Kiegészítő megjegyzésként: J. Böhm kritikája a mai Intézet és új orgánumának munkáját nem érinti, nem is érintheti, lévén hogy mindkettőnek az élén a tudományos objektivitás és a világnézeti demokracizmus vele egyívású képviselői állnak. A múlt problematikus emberei mára visszaszorultak vagy nem is élnek. A negatív megvilágításban talán meglevő érdemeik is elsikkadnak. Többnyire még várat magára következetesen tisztázó, ugyanakkor – Böhm és társa részben egyoldalú tállalásával szemben – kiegyensúlyozott bemutatásuk.

Komáromi Sándor

KISEBBSÉGI POLITIKA

Az észtországi „hontalan” oroszok késlekedő integrációja

Gruber, Denis: Esten, Russen und die estnische Staatsbürgerschaft 1992-2012. Der nur langsame Rückgang der Staatenlosigkeit in Estland. = Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung. 61. Jg. 2012. No. 4. 566-601. p.

Észtország a két világháború közötti nemzeti szuverenitás rövidre szabott idejét követően 1991-ben szabadult a szovjet kötelekekből. Nemzetpolitikájára nagy súllyal nehezedett az orosz nemzetiségű lakosság egyharmadnyi aránya, amely döntően az 1945 utáni szovjet iparosítással és a közigazgatás szovjetizálásával kiváltott orosz betelepedés révén alakult ki. Az orosz kisebbség létszáma a szovjet korszak végére elérte a 450 000 főt, miközben a háború alatt és a súlyos megtorlások során megtizedelt etnikai észt lakosságszám az 1 milliós szint alatt maradt (a kivándorol tömegeket nem számítva). Ezzel a három balti állam közül Észtország mondhatta magáénak a legmegterhelőbb kisebbségi arányt. A szuverenitásért küzdő nemzeti népfront domináns nacionalista-konzervatív szárnya már jó előre hathatós megoldást keresett: 1989 elején mint szimbolikus aktust elindította az észt Első Köztársaság még élő (akár ha orosz származású) polgárainak vagy ezek leszármazottainak összeírását azzal az elgondolással, hogy az összesített, majdan jogerőre emelendő névjegyzék alapján a szovjet időszakban betelepedők köre kiszűrhetővé váljék. Az önkéntes regisztrálásra történő felhívásnak a polgárok tömegesen eleget tettek, legfeljebb kisebbségi vonatkozásban egyeseket elkerülhettek az összeírások.

Ezen a regisztráción alapult az 1992. év februárjában elfogadott állampolgársági törvény, amely a kétharmadnyi észt etnikai lakosságot fogadta be az új állampolgárságba – 80 000 nem észt, zömmel orosz lakossal (köztük 5000 óhitű pravoszlávval) együtt. Ezzel egyelőre egyetlen tollvonással hontalanná vált az 1940. év júliusától betelepedett orosz

nemzetiségű egyének és leszármazottaik köre. A „szovjet” oroszok nem is vehettek részt sem a nemzeti alkotmány elfogadására kiírt másik népszavazáson, sem pedig az első parlamenti választásokon, és főként kimaradtak az állam- és közigazgatási szerepek újraelosztásából, a tulajdonviszonyok helyreállításából, a privatizálásból és ugyanígy a múltbeli politikai bűntettekkel kapcsolatos mindenfajta jóvátételből és kártalanításból. Az érintettek és mindenekelőtt az új Oroszország, és egészében a nyugati világ etnonacionalista, kirekesztő politikával vádolták a nemzeti kormányt, amely a maga részéről igazolva látta eljárását: az elitcserét – zökkenőmentesen és kompromisszumok nélkül – egyértelműen a szovjet rendszerben megtizedelt és kisémmizett észt etnikum javára vihette végbe.

Hasonló kirekesztéssel élt a függetlenedő Lettország és több más volt szovjet tagköztársaság is, ellentétben Litvániával, amely válogatás nélkül befogadta a maga jóval csekélyebb létszámú orosz (6%) vagy egyéb, még szűkebb körű kisebbségét. A korábbi tagállamok hontalan oroszága az Orosz Föderáció részéről kapott gyors segítséget – az egyszerű regisztrálás útján elnyerhető orosz állampolgári státusz felkínálásával. Az 1991-ben kelt, a kivált tagállamokkal megkötött együttműködési egyezményekben belefoglalt orosz szabályozás átfogó érvénnyel bírt a volt Szovjetunió korábbi területén addig bárhol élt, bármely orosz nemzetiségű személy számára. Sok esetben jelentős könnyebbséget jelentett az orosz rokonsággal, a kulturális környezettel való kapcsolattartás lehetősége. 2000-ig (amikor is a szabályozást szigorították) 120 ezren éltek a lehetőséggel Észtországban, anélkül hogy visszatelepedtek volna. A szigorítás azóta főszabályként már legalább ötévi tartózkodást (házasságkötéssel megszerezhető állampolgárságnál három év várakozást) ír elő a Föderáció területén. Azaz a lehetőség csak visszaköltözők esetében reális. Észtország a maga részéről, nem követve a kettős állampolgárság gyakorlatát, az oroszországi állampolgárságot nyert személyeket eleve kirekeszti a honosításból.

*

A honosított kör bővítése, illetve a tarthatatlan anomáliát megtestesítő hontalan státusz leküzdése érdekében észt oldalon 1993-ban, majd

1995-ben került sor erőfeszítésekre. Egy 1993-as rendelkezés lehetővé tette a visszahonosítást az Első Köztársaság időszaka előtt (tehát 1918 előtt) kivándoroltak leszármazottai, valamint a honosítást további orosz nemzetiségűek részére, amennyiben két éven belül leteendő nyelvvizsgálóval egybekötve megfelelő észt nyelvtudásról adtak számot. Ennek alapján bővült az állampolgári kör ca. még 25 000 észt származású személlyel és ugyanennyi orosz nemzetiségű polgárral. E szakaszon a szubjektivitásnak teret engedő, rendszertelen vizsgamódszereket érte bírálat. 1995-ben kelt továbbá az a szóló törvénymódosítás, amely 15 éves életkor felett a nyelvvizsga-követelmények egyértelműsítése mellett, egyidejűleg az alkotmányismereti teszt bevezetésével, hosszú távon bármely igénylőre kiterjeszti a befogadást, 15 év alatt pedig a szülő jogán szavatolja az állampolgárságot. 2012-ig mintegy 67 000-en éltek a lehetőséggel, 36 000 kiskorút hozzávéve a számhoz. A honosítások összeredménye 1993–2012 között – méltányossági és humanitárius esetekkel (szociális gondozottak stb.) is kiegészülve – mintegy 150 000 személy.

Nagyságrendileg önmagában nem lebecsülendő, a még mindig meglévő 90 000 hontalan státusz tükrében azonban mégsem kielégítő a fent jelzett eredmény. Az elmaradás tulajdonképp váratlan a kezdeti évek honosítási üteméhez képest: a 2012-es 150 000 új honosságból 1996-ra megvolt már 60 000, az ütem ezt követően fokról-fokra lassult, miközben a probléma megoldása az ország EU-tagságát előkészítő csatlakozási folyamat során is fontos követelményként szerepelt. A csatlakozás időpontjában (2004) és a következő két évben mutatkozott ugyan némi élénkülés, azt követően azonban, miközben a kormány integrációs stratégiája elvben évente 5000-res mértékű honosítást irányzott elő, minden korábbinál inkább újra apadni kezdett a növekedési ütem. 2012-re az éves növekedés már 1000 fő alatt maradt. Vagyis az integrációs ütem hirtelen lassulása állt elő, ami előrevetíti a hontalan kör hosszú fennmaradását.

Az okokat keresve az észt függetlenné válás időpontjában már felnőtt korú orosz nemzedék esetében, amely a szovjetizálással együtt járó nyelvi oroszosítás körülményei között nem is találhatott közelebbi kapcsolatot a „helyi” nyelvvel, a nyelvi buktatók jöhetnek számításba. Az új Észtországban felnövekvő korosztályok életéből azonban már nem ma-

radhatott ki az észti nyelv magasabb szintű elsajátítása; oktatása rövid időn belül általánosan kötelezővé vált, mind több tantárgy tanítási nyelve az orosz iskolákban is az észti nyelv lett, 2011-ben pedig ezek az iskolák középszinten meg is szűntek, természetesen az érintett szülők, illetve az orosz föderációs háttér felszólamlását kiváltva. Felnőtt vonatkozásban a közszolgálatban dolgozók 2008-tól térítésmentes észti nyelvi oktatásban részesülhetnek, a honosítási nyelvvizsgára készülők tandíját pedig a vizsga sikeres letétele után visszatérítik. Második helyen említhető az első kirekesztő intézkedések, majd az utólagos megfeleléskényszer és az adminisztratív procedúra elbizonytalanító hatása. A nyelvi vagy a bizalmi kérdés mellett a korán jelentkező euroszkepszis is ott sejthető az okok között, mint azt jelezte már a csatlakozási népszavazás (2003) alacsony részvételi aránya is. Kitapintható ugyanakkor néhány, kiszámítható gyakorlati előnyt jelző körülmény is, melyek kivárára ösztönöznek a honosítással kapcsolatban, vagy semlegesítik az esetleges elhatározást az igénylésére. A tanulmány a továbbiakban ezeket a körülményeket járja körül, vizsgálódása során hivatalos felméréseket (mint az észti kormány megbízásából elvégzett, a 2008-2010 közötti időszak mind összetettebb integrációs mozgásaira vonatkozó monitoringot¹), közvélemény-kutatási eredményeket és maga eszközölte méréseket is felhasználva.

Észtországban teljes jogú polgár jelen pillanatban az a személy, aki birtokában van az észti állampolgárságnak. Mint hontalan vagy mint orosz állampolgár nem tölthet be államhivatali, önkormányzati felelős állást, az önkormányzati választásokat kivéve nem rendelkezik választójoggal, nem lehet valamely párt tagja, politikai tisztségre nem választható. 2004 után első lépésben a hontalan észti-orosz is elesett az EU-n belüli szabad mozgás lehetőségétől, ezt a szabályozást Brüsszel annulálta. Erre válaszul az Orosz Föderáció az orosz állampolgárt a FÁK-államok területére is kiterjedő szabad mozgás lehetőségével kárpótolta. Sem a hontalan, sem pedig az orosz állampolgár nem szenved csorbát ezzel szemben az észtiországi munkaviszony társadalombiztosítása és a nyugellátás szempontjából. Ilyen megközelítésben az 50 év feletti korosztályok számára már inkább közömbös kérdés az észti állampolgár-

¹ *Monitoring Attaning of Estonian Integration Strategy*, 2010

ság megszerzése.² Kifejezett könnyebbsége a hontalan vagy az orosz állampolgári státusznak a felmentés a katonáskodás alól. Ezért, ha még hontalan fiatalember folyamodna az észti állampolgárságért, az legalább a sorköteles életkor végét kivárja.

A különféle, talán inkább véletlenszerű könnyebbségek ellenére az észtiországi hontalan státusz bizonytalan. Csak az orosz állampolgárság megszerzésével vagy – idős korosztályoknál – a kihalással lehet kiszabadulni belőle. Az észti politika az európai jogrend keretein belül részben segíti az állampolgárság megszerzését, részben kivárára játszik. A lassú tempóban csökkenő létszámkör mindenesetre furcsa folt az ország arculatán.

*

Az ismertetett közlemény a szerző korábbi kötet tanulmányának („*Zuhause in Estland*” – *Zur sozialen Integration ethnischer Russen an der Außengrenze der Europäischen Union*. Münster, 2008) frissített összefoglalása.

Komáromi Sándor

² Kuriozitás: orosz állampolgár már nyugállományba vonulása előtt kapja alapnyugdíját a Föderációtól, aminek különösen nők számára 55 éves korhatárral kiugró a jelentősége, amióta Észtországban áttértek a 65 éves általános korhatárra.